

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistemik Gözden Geçirme

The Studies on Rehabilitation Psychological Counseling in Turkey: A Systematic Review

DOI: 10.38155/ksbd.1348808

Derleme Makale /
Review Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23/08/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Öğr. Gör., Muhammed Emir AKYOL
Bitlis Eren Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri
Bölümü

meakyol@beu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9080-6950

Prof. Dr., Hatice KUMCAĞIZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
haticek@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0165-3535

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından yapılmış ve 28.04.2023 tarih "Karar No 2023/339" ile çalışma onaylanmıştır.

Öz

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, alt dallara sahip bir disiplindir. Okul psikolojik danışmanlığı, aile danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı ve ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı gibi alt dalları olan psikolojik danışmanlık ve rehberliğin rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı isimli bir dala da bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde köklü bir geçmişe sahip bu alanın Türkiye'deki mazisi kısa süre öncesine dayanmaktadır. Türkiye'de psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans program içerikleri doğrultusunda okul psikolojik danışmanlığı ve aile danışmanlığı daha yaygın olmakla birlikte rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dayalı uygulamalar görece sınırlıdır. Bu bağlamda yeni tanınan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının araştırma eğilimleri, sonuçlar ve geleceğe dair önerilerin ortaya konması bu araştırmanın ana hedefidir. Bu gerekçeyle Dergi Park, YÖKTEZ ve EBSCHO veri tabanlarından sistematik incelemeyle 17 araştırmaya erişilmiş; dahil etme kriterlerine uyan 9 çalışma derinlemesine ele alınmıştır. Buna göre çalışmalarda psikolojik danışmanlar ve psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanının alt dalları ve özellikle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt dalına dair bilgilerinin sınırlı olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve özel eğitime ilişkin yeterlik algılarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik danışmanlar yeterlik algısının düşüklüğünü uygulama ve stajların kısıtlılığı ve lisans program içeriklerinin okul psikolojik danışmanlığına odaklanmasına bağlamaktadır. Çalışma, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi ve bilinirliğine yönelik önerilerde bulunularak çalışma noktalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı, Psikolojik danışmanlık, Derleme, Sistemik inceleme.

Abstract

Psychological counseling and guidance is a discipline with various subfields. It has subdomains such as school counseling, family counseling, career counseling, and mental health counseling. There is also a branch called rehabilitation counseling within this discipline. While the United States has a longstanding history in this field, its history in Turkey dates back only a short while. In Turkey, based on the contents of psychological counseling and guidance undergraduate programs, school counseling and family counseling are more common, but applications based on rehabilitation counseling are relatively limited. In this context, the main goal of this research is to present the research trends, findings, and future recommendations regarding the newly recognized field of rehabilitation psychological counseling. For this reason, a systematic review thoroughly examined 17 research accessed from Dergi Park, YOKTEZ, and EBSCHO databases and nine studies that met the inclusion criteria. Accordingly, the researchers determined that psychological counselors and counseling candidates had limited knowledge about the subfields of psychological counseling and guidance, especially the subfield of rehabilitation counseling. Moreover, it found that psychological counselors have a low level of competence perception in rehabilitation psychological counseling and special education. Psychological counselors attribute the low competence perception to the limitations of practice and internships and the focus of undergraduate program contents on school psychological counseling. The study concludes by providing recommendations for the development and visibility of the field of rehabilitation psychological counseling.

Keywords: Rehabilitation counseling, Psychological counseling, Review, Systematic review

Giriş

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) insana dair her konuyu ele alan, geniş çalışma sahasına sahip bir alandır. Bunun yanında çalışma sahası ve ilgilenilen konular geniş bir ölçüğe yayılmış olsa da PDR programları lisans düzeyinde incelendiğinde ağırlığın okul psikolojik danışmanlığına dayalı uygulamalarda olduğu dikkat çekmektedir. Bu gerekçeyle de PDR alanı için temel istihdam sahası okullardır (Yalçın, 2006). Bununla birlikte istihdamda öncelikli alanlar şekillendirilirken ülkenin ihtiyaçlarını doğrultusunda planlama yapıldığı; bu doğrultuda PDR alanının başlarda okullarda istihdamının yaygın olduğu belirtilmektedir (Ültanır, 2005). Buna göre PDR alanı için okul psikolojik danışmanlığı Türkiye özelinde ön plana çıkan alt dal gibi görünse de çizilen gelecek projeksiyonlarına göre yaşlı, engelli ve çok kültürlü gruplara hizmeti kapsayan alt dalların önem kazanacağı belirtilmektedir (Doğan, 2000). Bununla bağlantılı şekilde gerçekleştirilen nüfus tahminlerinde yaşam beklentisinin artış eğilimini sürdürdüğü, 65 yaş ve üzerindeki bireylerin toplam nüfus içerisindeki oranlarının yükseldiği belirtilmektedir (United Nations, 2023). Türkiye’de gerçekleştirilen bir nüfus tahmini çalışmasına göre ise 2025’ten 2080’e kadar yaşlı nüfusunun %11 seviyesinden % 25.6’ya yükseleceği vurgulanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Nüfusun yaşlanmasıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalara ek olarak engellilikle ilgili de analizler yapılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de en az bir engeli olan bireylerin oranı son olarak 2011’de gerçekleştirilen ulusal çaplı bir tarama sonucuna göre %6.9 olarak hesaplanmış; yaş ilerledikçe rastlanan engel sayısı ve oranının da arttığı belirtilmiştir (T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023). Bunun yanında TÜİK tarafından 2012 – 2022 yılları arasında yaşlılık ve engelliliğe ilişkin temel göstergeler başlıklı analizler yapılmış, yaş ilerledikçe engel sayı ve sıklığının arttığı vurgulanmıştır (TÜİK, 2023). İfade edilen gelecek projeksiyonları ve tarama sonuçlarına göre yaşlanma ve engellilikle ilgili durumlar PDR alt dallarında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını ön plana çıkartmaktadır.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı; yetersizliği olan bireylerin toplumun üretken bir üyesi haline getirilmesi, sosyal ilişki edinip bu ilişkileri sürdürebilmesi, devamlılığı olan bir iş elde edebilmesi ve yaşam kalitesinin artırılabilmesine yönelik yürütülen sistematik yardım faaliyetidir (Chan vd., 2004). Temelleri 1920’li yıllarda atılan ve halihazırda önemli seviyede kuram ile uygulama örneklerine rastlanan bu alanda aile çalışmaları, mesleki rehberlik faaliyetleri, birey ve grupla danışma uygulamaları gibi hizmetler ön plana çıkmaktadır (Leahy & Szymanski, 1995). İfade edilen çalışma kolları gereğince çoklu alanlarda yetkin olmayı

gerektiren rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının American Rehabilitation Counseling Association (ARCA) isimli bir meslek örgütü ve bu örgüt öncülüğünde çıkartılan The Rehabilitation Counseling Bulletin adlı akademik bir yayını bulunmaktadır. Farklı alanlarda yetersizliği bulunan bireylere dönük iletişim, kişisel büyüme, hedef koyma ve gerçekleştirme, işe yerleştirme gibi başlıklarda psikolojik, sosyal, davranışsal ve mesleki müdahalelerin yürütüldüğü rehabilitasyon danışmanlığı alanı özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerek uygulama gerekse araştırma sahasında geniş kitlelere hitap etmektedir (American Rehabilitation Counseling Association [ARCA], 2023). Öyle ki rehabilitasyon hizmetlerinin doğduğu ABD'de ARCA bünyesinde çıkartılan akademik dergide 2000-2019 yılları arasında rehabilitasyon faaliyetlerini konu alan yayınlanmış 407 makalenin meta analiz yöntemiyle incelendiği bir araştırmaya rastlanmaktadır (Meagher vd., 2023). Buna göre rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına özel oluşturulmuş bir meslek kuruluşu; rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanıyla ilgili çıkartılan bir akademik dergi ve yayınların nitelik ve nicelik açısından çok çeşitli olması gerekçesiyle yürütülmüş bir meta analiz çalışmasının bulunduğu ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının ileri seviyelerde yer aldığı yorumu yapılabilir.

Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının mevcut durumu mercek altına alındığında ise yürütülen bir araştırmaya göre aktif olarak faaliyet gösteren psikolojik danışmanların PDR alt dallarından rehabilitasyon ve kariyer psikolojik danışmanlığı alanında kısıtlı bilgiye sahip oldukları; psikolojik danışmanların kendilerini en yetersiz hissettikleri alt dalların yine bu iki alan olduğu bulgusu elde edilmiştir (Camadan vd., 2020). Bunun yanında Yalçın (2006) yerel ve uluslararası eğilimler göz ardı edilmeden ihtiyaç duyulan alt dalların gelişimine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak PDR alanına yönelik tahminleri içeren çeşitli araştırmalarda tüm dünyada rehabilitasyon hizmetlerine duyulan gereksinimin artacağı, alan uzmanlarının bu gereksinim doğrultusunda kendilerini hazırlamaları gerektiği ifade edilmiştir (Barros-Bailey vd., 2009; Kaplan & Gladding, 2011). Bu kapsamda Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının yeni gelişmekte olduğu ve kısıtlı sayıda araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Buna göre gerek aday psikolojik danışmanların gerekse aktif olarak hizmet yürüten alan uzmanlarının rehabilitasyon danışmanlığı alanına dair bilgi edinmeleri ve araştırma eğilimlerini fark etmeleri oldukça kritiktir. Bu gereklilik ışığında bu çalışmanın hedefi Türkiye'de rehabilitasyon danışmanlığı alanında gerçekleştirilmiş araştırmaların sistematik olarak incelenerek eğilimlerin ve elde edilen

sonuçların ortaya konmasıdır. Bu yolla rehabilitasyon danışmanlığı alanına çalışmayı hedefleyenlere yönelik bir çerçeve sunulması planlanmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

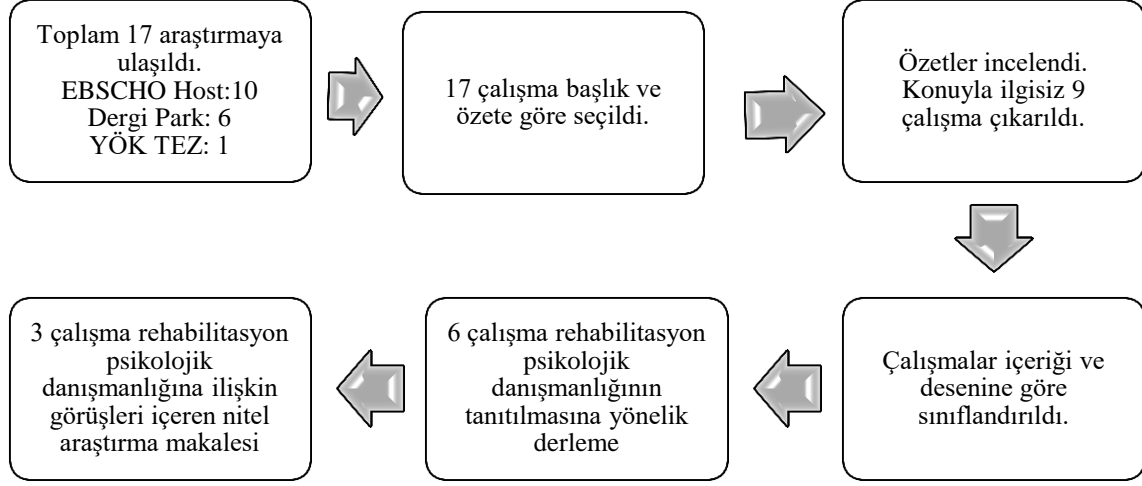
Bu araştırma Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair gerçekleştirilmiş çalışmalarını incelemeyi hedefleyen sistematik bir incelemedir. Sistematik inceleme önceden net bir şekilde ortaya konmuş araştırma sorusu ile belirli dahil etme / hariç tutma kriterleri ışığında elde edilen araştırmaların bir bütün olarak sunulduğu yöntemdir (Denyer & Tranfield, 2009). Sistematik incelemenin yürütülmesi esnasında Moher vd. (2009) tarafından derleme çalışmalarının nitelik düşüklüğü sebebiyle ortaya sürülen; sistematik inceleme çalışmalarının kalitesini arttırmak adına geliştirilen PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) rehberi baz alınmıştır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yurt içi literatürde sınırlı sayıda çalışmanın yer alıp ilgili alanın Türkiye’de yeni geliyor olması sebepleriyle zaman filtresi uygulanmamıştır. Bu kapsamda Dergi Park, TR Dizin, YÖK Ulusal Tez Merkezi, EBSCO ve Google Scholar veri tabanlarında yurt içi literatürde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair sınırlı sayıda çalışmanın ortaya konduğu 2018-2022 yılları arasında yayımlanan araştırma ve derleme makaleler incelemeye tabi tutulmuştur. Tarama işleminde “rehabilitasyon danışmanlığı” , “rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı” ve “mesleki rehabilitasyon” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Araştırmanın ana hedefi rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt alanına dair araştırma eğilimlerini ortaya koymak; bu eğilimlerden hareketle uygulamacı ve araştırmacılara çerçeve sunmaktır.

Seçim Kriterleri

Araştırma kapsamında incelemeye tabi tutulacak bilimsel çalışmaların dahil edilmesinde rehber edinilen seçim kriterleri şu şekildedir:

- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yürütülmüş araştırma makaleleri
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanını tanıtan derleme çalışmalar
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yurt içi literatürde yer alan araştırmalar

Literatür taramasında rehber edinilen dahil etme ve hariç tutma kriterleri doğrultusunda veri tabanlarında yer alan toplam 17 çalışma saptanmış; bu çalışmalardan 9 tanesi araştırmaya dahil edilmiştir. Dahil edilen araştırmalara dair PRISMA akış şeması Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. PRISMA Akış Şeması

Bulgular

Araştırma Modeli ve Grupları

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda ele alınan araştırmaların 2018-2022 yılları arasında yürütüldüğü saptanmıştır. Bununla birlikte incelenen 9 araştırmanın 6'sı derleme (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018; Kayıhan & Köse, 2018) 2'si ise nitel araştırma (Duru & Gültekin, 2022; Camadan vd., 2020) ve 1'i yüksek lisans tezidir (Orman, 2019). Araştırmaya ilişkin özet bilgiler tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığıyla İlgili Yürütülmüş Çalışmalara Dair Özet Bilgiler

Yazar	Amaç	Katılımcılar	Veri Toplama Aracı	Araştırma Türü / Analiz Yöntemi
Duru ve Gültekin (2022)	PDR öğrenci ve mezunlarının genel olarak alt dallardan ne derecede haberdar oldukları ile rehabilitasyon	16 aday psikolojik danışman + 16 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Makale /İçerik analizi

---

	psikolojik danışmanlığı alanına ilişkin bilgi seviyelerinin tespit edilmesi.			
	Engeli olan kişilere yönelik damgalamayla ilişkili modeller, damgalamanın kökeninde nelerin yer aldığı ve damgalamayı etkileyenlere dair kuramsal açıklamalar yapmak.	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya (2022)				
	Engelliliğe dair toplumsal modeller ile engele psikososyal uyuma dair çerçeve sunma	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya vd. (2021)				
	Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alanı olan mesleki rehabilitasyonun tanıtımı, yurt içi ve yurt dışı uygulama örnekleriyle mesleki rehabilitasyona dair çerçeve sunma.	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Duru vd. (2020)				

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistematik Gözden Geçirme

Camadan (2020)	vd.	Sahada hizmet veren psikolojik danışmanların PDR alt dallarına ilişkin bilgi seviyeleri, alt dallara dair yetkinlik algılarının saptanarak önerilerde bulunulması.	10 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Makale /İçerik analizi
Orman (2019)		Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanın rehabilitasyon alanını tercih etmelerinin sebepleri, kurumda onlardan bekleneneler, karşılaştıkları güçlükler, kendilerini güçlü ve zayıf hissettikleri alanların tespiti.	14 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Yüksek lisans tezi /İçerik analizi
Çimsir (2019)		Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve mesleki rehabilitasyona ilişkin kuramsal açıklamalar ve uygulama	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması

	örneklerinin ifade edilmesi.		
	Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının tanıtımı, gelişimi ve tarihçesine dair kuramsal bilgiler ortaya koyma.		Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya ve Sarı (2018)		-	-
	Mesleki rehabilitasyonun tarihçesi, uygulama örneklerinin ortaya konması. Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi örneği üzerinden kuramsal ifadeleri somutlaştırma.		Nitel / Makale / Literatür taraması
Kayıhan ve Köse (2018)		-	-

Araştırmaların Genel Özellikleri

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair gerçekleştirilmiş çalışmalar sistematik olarak ele alındığında 6 araştırma literatür taramasına dayalı derleme, 2 çalışma nitel araştırma makalesi ve 1 çalışma nitel araştırma temelli tezdır.

Kullanılan Ölçme Araçlarına Göre İnceleme

2 araştırma makalesi ve 1 tez çalışması ölçme araçlarına göre değerlendirildiğinde Duru ve Gültekin (2022), Camadan vd. (2020) ile Orman (2019) tarafından yürütülen çalışmalarda araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Orman (2019) katılımcılara 15 açık uçlu soru yöneltirken Camadan vd. (2020) araştırmasında açık uçlu soru sayısı 5; Duru ve Gültekin'in (2022) araştırmasında ise görüşme soru sayısı 8'dir.

Örnekleme Türüne Göre İnceleme

Derleme makaleleri dışındaki 3 çalışmada çalışma grubunun oluşturulmasında farklı örnekleme türleri benimsenmiştir. Bunlardan Orman'ın (2019) araştırmasında amaçlı örnekleme türlerinden uygun örnekleme, Camadan vd. (2020) tarafından yürütülen çalışmada maksimum çeşit örnekleme, Duru ve Gültekin'in (2022) araştırmasında ise benzeşik örnekleme metodu benimsenmiştir.

Çalışma Grubuna Göre İnceleme

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını kuramsal olarak ele alıp Türkiye'deki tanıtımını sağlamayı hedefleyen çalışmaların dışındaki 3 araştırma katılımcı gruba göre incelendiğinde çalışmaların aktif olarak hizmet veren psikolojik danışmanlar (Camadan vd., 2020; Orman, 2019) ile hem çalışan hem de lisans öğrenimlerine devam eden psikolojik danışman adayları (Duru & Gültekin, 2022) üzerinde yürütüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Camadan vd. (2020) tarafından yürütülen çalışmada 10 psikolojik danışman ile; Orman (2019) tarafından yürütülen çalışmada 14 psikolojik danışman ile; Duru ve Gültekin (2022) tarafından yürütülen çalışmada ise 16'sı aday 16'sı aktif olarak çalışan psikolojik danışman olmak üzere süreç 32 katılımcı ile devam ettirilmiştir.

Derleme Makalelere Dair Ana Bulgular

Çalışma gruplarını içeren ve araştırma makalesi formatında tasarlanan yayınların dışında literatür taramasına dayalı yürütülen 6 araştırma ise hem yurt içi hem de yurt dışı veri tabanları temelli kaynak taraması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yürütülen tarama çalışması akabinde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tanımı, kapsamı, tarihçesi; rehabilitasyon psikolojik danışmanının rolleri, sahip olunması gereken bilgi ve beceri alanları; dünyadan ve Türkiye'den örnekler aracılığıyla karşılaştırma yapılması gibi başlıkların tekrar ettiği saptanmıştır. Bir sonraki başlık altında tekrar eden ilgili başlıklar ile araştırma makalesi formatında yürütülen 3 çalışmanın bulguları sunulacaktır.

Nitel Araştırmalara Dair Ana Bulgular

Nitel desenle kurgulanan üç çalışmada (Camadan vd., 2020; Duru & Gültekin, 2022; Orman, 2019) PDR alt dalları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için yapılması gerekenler, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair güçlü ve zayıf hissedilen yönler gibi bulgular tekrar etmektedir.

Orman (2019) tarafından yürütülen araştırmada özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde faaliyet gösteren 14 psikolojik danışman ile çalışılmıştır. Bu doğrultuda rehabilitasyon danışmanlığını neden tercih ettikleri, diğer alt dallara oranla rehabilitasyon danışmanlığının daha kısıtlı seviyede tercih edilmesinin sebepleri, çalışma esnasında ne gibi faaliyetler yürütüldüğü, kurumların rehabilitasyon danışmanlığı hizmetleri kapsamında psikolojik danışmanlardan beklentileri, güçlü ve zayıf hissedilen yönler ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik neler yapılması gerektiği sorularına yanıt aranmıştır. Buna göre psikolojik danışmanlar rehabilitasyon alanını seçme sebebi olarak mezuniyet sonrası iş bulamama, tesadüfî gelişmeler ve iş teklifi alma gerekçelerini sunmuşlardır. Bununla birlikte sınırlı sayıda katılımcı kişisel merak temelli seçimde bulunduğunu belirtmiştir. Rehabilitasyon alanının az tercih edilmesinin gerekçelerini açığa çıkarmayı hedefleyen takip sorusunda ise düşük ücrete çalışma, yetersizlik hisleri, zor bir grupta muhatap olma ve görev tanımı dışındaki işleri yapmaya mecbur bırakılma gibi cevaplar saptanmıştır.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kapsamında neler yapıldığını ortaya koymayı hedefleyen soruda müşavirlik, bireyle psikolojik danışma, grupta psikolojik danışma, bireyi tanıma, vaka yönetimi, sevk, engel ve sağlık hizmetlerine dair bilgi, aileyle çalışma gibi faaliyetler belirtilmiştir. Verilen bu yanıtlar rehabilitasyon danışmanlığı alanının farklı alanlarda bilgi, birikim ve beceri gerektirdiği sonucunu doğurmaktadır. Bunun devamında yürütülen faaliyetlerde güçlü ve zayıf hissedilen yönlerin saptanmasına dayalı soruya iletişim ve temel psikolojik danışmanlık becerileri bağlamında güçlü hissedildiği yanıtı; özel eğitim bilgisi, aileyle çalışma ve uygulama becerisi alanlarında zayıf hissedildiği yanıtı verilmiştir. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik nelerin yapılması gerektiğinin belirtildiği son soruya ise tanıtım, denetim, ücret standartları oluşturulması, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair hem öğrenci hem de saha çalışanlarına eğitim, ders, kurs verilmesi adımlarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Nitel desenin benimsendiği bir diğer araştırmada Camadan vd. (2020) aktif olarak faaliyet gösteren 10 psikolojik danışmanla çalışmış; psikolojik danışmanlara PDR alt dallarının neler olduğu, alt dalların önem sırası, alt dallardan yeterli ve zayıf hissedilenlerin neler olduğu, eksik hissedilen alt dallarda gelişim maksatlı neler yapılması gerektiği gibi sorular yöneltilmiştir. Buna göre psikolojik danışmanların en az sıklıkla ifade ettikleri alt dallar kariyer psikolojik danışmanlığı ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı olurken okul ve aile psikolojik danışmanlığı sıklıkla tekrar edilen alanlar olarak dikkat çekmiştir. Katılımcılardan

belirttikleri alt dalları öneme göre sıralaması istendiğinde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığı yine son iki tercihte yer almıştır. Alt dallara ilişkin yetkinlik seviyesini değerlendirmeye dayalı soruya aile ve okul psikolojik danışmanlığı alanlarda yüksek düzeyde yetkin hissedildiği yanıtı verilirken rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kendini yetersiz hissetme yanıtlarının sıklıkla tekrar ettiği bir alan olarak saptanmıştır. Rehabilitasyona dair hissedilen bu yetersizliğin gerekçelerini ortaya çıkarmayı hedefleyen takip sorusuna ise üniversite öğrenimi esnasında alana dair kısıtlı olanakların varlığı ile staj ve deneyim elde etme fırsatı bulamama yanıtları verilmiştir. Eksik hissedilen alt dallarda gelişim maksatlı neler yapılması gerektiğine dayalı soruya ise ders, seminer ve eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Araştırma makalesi formatlı son nitel çalışma Duru ve Gültekin'e (2022) aittir. Camadan vd. (2020) ile Orman'ın (2019) araştırmalarından farklı olarak sahada hizmet veren psikolojik danışmanların yanında lisans öğrenimlerini sürdüren aday psikolojik danışmanlar da sürece dahil edilmiştir. Bu kapsamda 16 aday psikolojik danışman ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 16 psikolojik danışmana PDR'nin hangi alt dallarını bildikleri, alt dallara ilişkin eğitim imkânı bulup bulmadıkları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmeti yürütmek için hangi becerilere sahip olunması gerektiği, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için yapılması gerekenler gibi sorular yönetilmiştir. Verilen yanıtlara göre katılımcıların büyük çoğunluğunun PDR alt dallarına ilişkin eksik ve hatalı bilgilere sahip oldukları saptanmıştır. Bununla birlikte katılımcılar ağırlıklı olarak lisans öğrenim süreçlerinde alt dallara ilişkin eğitim imkânlarının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışmak için hangi özelliklere sahip olunması gerektiği sorusuna ise sabırlı, psikolojik sağlamlığı yüksek, özel eğitim alanında bilgi sahibi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında yetkin gibi yanıtları sıralamışlardır. Katılımcılara son olarak yöneltilen rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için neler yapılması gerektiği sorusuna ise lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde derslerin açılması ile sertifika, eğitim programlarının düzenlenmesi ifadeleri vurgulanmıştır.

Nitel desenli yürütülen ve kapsamlı özeti sunulan 3 araştırmada psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının PDR alt dallarına dair kısıtlı bilgilere sahip oldukları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair yetersizlik hislerinin baskın şekilde görüldüğü, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında hizmet verecek uzmanların çoklu alanlarda (özel eğitim, temel psikolojik danışmanlık bilgisi, aileyle çalışma, vaka yönetimi vb.) bilgi sahibi olmaları gerektiği, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının

tanınması ve gelişimi adına lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesine dersler ile sertifika programlarına ihtiyaç duyulduğu bulguları tekrar etmektedir.

Literatür Taramasına Dayalı Derleme Çalışma Bulguları

Literatür taramasına dayalı derleme makalesi formatlı 6 araştırma (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018; Kayıhan & Köse, 2018) çalışmaya dahil edilmiştir. İlgili araştırmaların tamamında yurt içi ve yurt dışı literatüre ait bulgular sentezlenip bir bütün olarak sunulmuştur. Çalışmalardan 3 tanesi (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kayıhan & Köse, 2018) rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alanı olan mesleki rehabilitasyonla ilişkiliyken geri kalan 3'ü ise (Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018) doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilişkilidir. Ele alınan tüm çalışmalarda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tanımı, tarihçesi, rehabilitasyon danışmanı olmak için sahip olunması gereken yeterlilikler, yurt dışından uygulama örnekleri ve alanın gelişimi için önerilenlerden söz edilmektedir.

Kaya ve Sarı'nın (2018) yürüttüğü çalışma rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının yurt içi literatüre tanıtılması anlamında ilk olma niteliğini taşımaktadır. Bu çalışmada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının doğuşu, tarihçesi, kapsamı, hedef kitlesi, işin icrasında sahip olunması gereken yeterlilik alanları gibi konular etraflıca sunulmuştur. Buna göre rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'de az tanındığı; halihazırda yoğun şekilde ihtiyaç duyulmasının yanında ilerleyen süreçte gereksinimin artarak devam edeceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte rehabilitasyon danışmanlığı hizmetlerini yürütebilmek için kariyer, ölçme değerlendirme, bireyi tanıma, bireyle ve grupla psikolojik danışma, aileyle çalışma, vaka yönetimi, özel eğitim bilgisi gibi farklı disiplinlere dair bilgi sahibi olunması gerektiği vurgulanmıştır. Rehabilitasyon hizmetlerinin sadece fiziksel engeli olanların ötesinde sosyal, bilişsel, duygusal ve zihinsel alanlarda engeli olanları da kapsadığı ifade edilen bir diğer önemli noktadır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanının danışanın topluma dahil edilmesi, özerk ve güçlü bir yapıya büründürülmesinde kritik rolde olduğunun vurgulandığı araştırmada alanın tanınırlığının düşük olması sebebiyle lisans ve lisansüstü dersler ile eğitimler aracılığıyla meslek profesyonellerine tanıtımının gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir.

Kaya vd. (2021) tarafından yürütülen çalışmada ise rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye uygulamalarına dair temeller ifade edilmiştir. Buna göre rehabilitasyon alanındaki araştırmaların engelin fiziksel yönüne daha fazla odaklanırken psikososyal boyutu göz ardı ettikleri belirtilmiştir. Engellilerle çalışırken çerçeve sunan medikal, sosyal ve

biyopsikososyal modellerin tanıtılmasının sonrasında engele psikososyal uyumu açıklayan engeli kabul modeli ifade edilmiştir. Uyumun sağlanmasında pozitif psikoloji literatüründen beslenilmesi gerektiği vurgulandıktan sonra rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimiyle ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler alana dair araştırma sayısının artması, alan uzmanı yetiştirmek adına lisans ve lisansüstü derslerde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına yer verilmesi, alanda çalışmaya niyetli kimselerin özür, engel ve psikososyal uyumla ilgili ilgi sahibi olması şeklindedir.

Doğrudan rehabilitasyon danışmanlığını konu edinen üçüncü ve son araştırma Kaya (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Engeli bulunanlara yönelik damgalamanın detaylı şekilde ele alındığı bu çalışmada engeli açıklayan ahlaki, işlevsel ve sosyal modellerden bahsedilmiş; damgalamanın filogenetik ve ontogenetik kökenleri açıklanmıştır. Damgalamanın tespitinde kullanılacak ölçme araçlarının ifade edilmesinin ardından kişinin engeli olan bireyi damgalamasında etkili olanlar sunularak çalışma nihayete erdirilmiştir. Bu noktada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının kapsamını tanıtan giriş niteliğindeki 2 çalışmanın ardından engelleme ile ilgili daha spesifik bir alan olan damgalama konusuna geçiş olduğu yorumu yapılabilir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alt alanı olan mesleki rehabilitasyonu konu edinen ilk araştırma Kayıhan ve Köse'ye (2018) aittir. Doğrudan PDR literatürüne ait olmayıp mesleki rehabilitasyonun ergoterapiyle bağlantısının açıklandığı bu araştırma alanının tanıtımı, sınırları, tarihçesi ve farklı uygulama örneklerini ortaya koyması sebebiyle PDR alanı için de kıymetli bir kaynak niteliğindedir. Mesleki rehabilitasyonun engel sebebiyle iş bulamayanlar ile kaza, hastalık gibi durumlar sonucunda işini kaybedenlere yönelik yürütülen faaliyetler bütünü şeklide tanımlanmasının akabinde mesleki rehabilitasyon hizmeti sunacak uzmanların sahip olmaları gereken yetkinlikler makalede belirtilmiştir. Bu noktada yönlendirme, bireyi tanıma, iş arama becerileri edindirme, işe giriş sonrası takip gibi alanlarda bilgi sahibi olunmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bununla birlikte proje kapsamında Hacettepe Üniversitesinde açılan Mesleki Rehabilitasyon Merkezi'nin faaliyetleri ve dünyadaki muadilleriyle mukayesesi gerçekleştirilmiştir. Buna göre merkezde mesleki rehabilitasyon hizmetleri kapsamında yaşam kalitesi ve özerkliği artırma, çalışma kapasitesini saptama, işe dönüşü kolay hale getirme, beceri edindirme ve kariyer danışmanlığı faaliyetlerinin yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Mesleki rehabilitasyonun konu edinildiği diğer araştırma Çimşir (2019) tarafından yürütülmüştür. Burada da mesleki rehabilitasyonun tanımı, engeli olan bireylerin eğitim ve

istihdamda yaşadıkları problemler, mesleki rehabilitasyonun çok disiplinli bir alan olduğu, mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında uzman eksikliği gibi konulara değinilmiştir. Bu başlıkların yanında ABD’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin kurumsal yapısı, meslek örgütleri ve uygulama örneklerinin sunulmuş; mesleki rehabilitasyon merkezlerinde çok disiplinli ekiplerin yer almasına yönelik adımların atılması önerisiyle çalışma noktalanmıştır.

Mesleki rehabilitasyona dair incelenen son çalışma Duru vd. (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Önceki iki araştırmayla benzer şekilde mesleki rehabilitasyonun tanımı, tarihçesi, sahip olunması gereken yeterliliklerin neler olduğu vurgulanmıştır. Buna göre bireyle ve grupla psikolojik danışma, kültüre duyarlı danışma, aileyle çalışma, kariyer psikolojik danışmanlığı, vaka yönetimi, iş bulma ve işe yerleştirme gibi farklı becerilere sahip olunması oldukça önemlidir. ABD, Avusturya, Güney Kore, Almanya ve Türkiye’deki uygulamalara dair örneklerin sunulması akabinde mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler meslek örgütlerinin çalışmaları sonucunda mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı meslek standartlarının belirlenmesi, alanın bilinirliği ve uzmanların yetişmesi adına lisans ve lisans üstü dersler, sertifika programları aracılığıyla tanıtım / eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi şeklindedir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair literatür taraması temelli yürütülmüş altı derleme çalışmasında tekrarlayan bulgular rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı yapabilmek için farklı alanlarla bilgi ve deneyim gerektiği, alanın Türkiye’de yeni gelişmesi kaynaklı az bilindiği, alanda yetişmiş uzman sayısının çok kısıtlı olduğu, Türkiye’de uygulama anlamında ciddi sınırlılıklar olduğu ve ders, eğitim, sertifika programları aracılığıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının yaygınlığının artırılmasının gerektiğidir.

Sonuç

Bu araştırmada Türkiye’de gelişmekte olan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair yurt içi literatürdeki sınırlı sayıda araştırmayı sistematik inceleme yoluyla ele alınmıştır. Buna göre araştırmaların tamamında psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yetersiz hissettikleri; diğer alt dallarla mukayese edildiğinde en az yetkin hissedilen alt dallar arasında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının üst sıralarda geldiği tespit edilmiştir. Literatürde doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı öz yeterliği başlıklı bir araştırmaya rastlanmasa da psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının özel eğitime dair öz yeterlik düzeylerini ele alan çalışmalarla karşılaşmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmında özel eğitime dair öz yeterliğin orta ve

alt düzeyde; yüksek seviyede öz yeterlik bildiren katılımcıların son derece sınırlı sayıda olduğu bulgusu tekrarlamaktadır (Aksoy & Diken, 2009; Arşit, 2019; Bayar & Doğan, 2021; Demir & Tunç, 2022; Yüksel vd., 2012). Buna göre bu araştırmanın ana gayesi olan ve sistematik incelemeyle ele alınan 9 araştırmaya ait bulguların literatürdeki diğer araştırmalarla benzer sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir. Psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının özel eğitime ve onu kapsayıcı rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin düşük seviyede öz yeterliğe sahip olmalarının temelinde uygulama eksikliği, stajların yüzeysel olması, lisans sürecinde sınırlı sayıda ders alma gibi sebeplerin olduğu belirtilmektedir (Duru & Gültekin, 2022; Orman, 2019). Korkut Owen vd. (2013) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada PDR programlarının mezunlar tarafından değerlendirilmesi amacıyla açık uçlu 3 soru 259 PDR mezununa yöneltilmiştir. Buna göre programın zayıf yönlerinin alınan eğitimin uygulanabilirliğinin kısıtlılığı, uzmanlaşma ve branş edinmeyi sağlayıcı derslerin eksikliği, staj ve uygulama derslerinin kısa süreli olması ile program içeriğinin okul psikolojik danışmanlığına yönelik tasarlanması olduğu ortaya konmuştur. Benzer sonuçların elde edildiği farklı bir çalışmada lisans programlarının uzmanlaşmayı mümkün kılmayan yapısı ve staj sürelerinin azlığı gibi problemlerin psikolojik danışmanlarda tükenmeye sebep olduğu belirtilmiştir (Yerin Güneri vd., 2007). Nitekim Kumcağız vd. (2017) özel eğitime ilişkin düşük seviyede öz yeterliğe sahip olmanın mesleki tükenmişliğin %13'üne karşılık geldiği bulgusuna ulaşmıştır. Farklı bir ifadeyle özel eğitim ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına ilişkin öz yeterliğin düşük seviyede olması mesleki tükenmişliği arttırmaktadır. Bu noktada hem öz yeterliğin artırılması hem de tükenmişlikle başa çıkılması adına birtakım önerilere gereksinim duyulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda lisans ve lisansüstü düzeyde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin derslerin açılması değerli bir öneri olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte halihazırda rehberlik ve araştırma merkezi (RAM), özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çalışıp öz yeterliği orta alt düzeyde olan meslek uzmanlarının bulunduğu belirtilmektedir (Arşit, 2019). Bu gerekçeyle öğrencilere yönelik açılacak derslerin yanında sertifika programları ile hizmet içi eğitimler kanalıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi ikinci öneridir. Bunun yanında lisans öğrencilerinin kurum deneyimi dersi almaları ve özel eğitim temelli kurumlarda deneyim kazanmalarının öz yeterliği artırıcı nitelikte olduğu vurgulanmaktadır (Vural Batık & Fırcıncı Kodaz, 2018). Bu gerekçeyle staj yapılacak kurumların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt dalını içerecek şekilde çeşitlendirilmesi ile staj sürelerinin daha uzun hale getirilmesi üçüncü bir öneridir. İfade edilen bu öneriler araştırma boyunca incelenen 9 çalışmada da sıklıkla vurgulandığı üzere rehabilitasyon

psikolojik danışmanlığı alanında uzman eksikliğini giderilmesi, PDR alt dallarına ilişkin eksik ve hatalı bilgilerle başa çıkılması, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının Türkiye özelinde tanınma sorununun çözümüne katkı sunabilir.

Araştırma kapsamında elde edilen diğer bir bulgu rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının bireyi tanıma, psikolojik danışma yapma, aileyle çalışma, ölçme, özel eğitim, vaka yönetimi, iş bulma ve arama becerisi edindirme gibi birbirinden farklı alanlarda bilgi sahibi olmayı gerektirdiğidir. Leahy vd. (2009) 1671 rehabilitasyon danışmanı ile yürüttüğü araştırmasında bu bulguyu doğrular nitelikte temel psikolojik danışmanlık becerisi, bireyle ve grupla danışma, aileyle çalışma, vaka yönetimi, kariyer psikolojik danışmanlığı alanlarında yetkin olunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu noktada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kariyer hedefine sahip olanların yetiştirilmesinde birbirinden farklı disiplinlerde kapsamlı beceriler edinilmesinin göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilebilir. Bu çalışmada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yurt içi literatürde yer alan az sayıdaki araştırma detaylı şekilde ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlardan hareketle araştırmacılara yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Literatürde psikolojik danışmanların özel eğitim öz yeterliklerine ilişkin ölçme aracı yer alıyor olsa da rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı Leahy vd. (2009) tarafından da ifade edildiği üzere özel eğitimin ötesinde farklı becerilere de sahip olmayı gerektirmektedir. Bu noktada rehabilitasyon danışmanlarının yetkinlik algılarını tespit etmeye yönelik bir ölçme aracının geliştirilmesi önerilebilir.
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili literatürdeki çalışmalar ağırlıklı olarak alanın tanıtımına yönelik derleme şeklindedir. Araştırma makalesi ve vaka analizlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Literatürde yer alan sınırlı sayıdaki araştırma makaleleri sahada çalışan psikolojik danışmanlar ve psikolojik danışmanlık öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Bunlara ek olarak yönetici, veli, rehabilitasyon hizmeti alan birey ve politika yapıcıların da sürece dahil edildiği araştırmalar tasarlanmalıdır. Dutta vd. (2017) tarafından rehabilitasyon hizmeti alanların hizmetlere ilişkin bağlılığının ölçüldüğü araştırma bu öneri için örnek teşkil etmektedir.
- Yükseköğretim Kurulu, 2018’de PDR lisans ders içeriklerinde güncellemeye gitmiştir. Buna göre 7. Yarıyılıda özel eğitim ve kaynaştırma isimli zorunlu dersin yanında rehabilitasyon danışmanlığıyla ilişkili sayılabilecek dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, öğrenme güçlüğü ile dezavantajlı gruplarla kariyer psikolojik danışmanlığı dersleri seçmeli olarak programa eklenmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2018).

Programa eklenen bu dersler her üniversitede açılmamaktadır. Buna göre yapılan eklemeler ışığında üniversitelerin lisans ve yüksek lisans programlarına rehabilitasyon danışmanlığı başlıklı dersin seçmeli olarak sunulması; isteyen öğrencilere uygulama ve staj imkânının sağlanması önerilebilir.

Yazar Katkıları: Çalışma Dizaynı: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Çalışmaların Seçilmesi: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Analiz: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Makalenin Hazırlanması: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50)

Çıkar Beyanı: Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

American Rehabilitation Counseling Association (ARCA). (2023, Haziran). Welcome to ARCA. Erişim adresi: <https://www.arcaweb.org/overview/>

Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Rehber öğretmenlerin özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz yeterlik algılarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 709-720.

Arşit, M. H. (2019). *Özel eğitim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin özyeterliliklerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Biruni Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Barros-Bailey, M., Benshoff, J. J. ve Fischer, J. (2009). Rehabilitation counseling in the year 2011: Perceptions of certified rehabilitation counselors. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(2), 107-113. <https://doi.org/10.1177/0034355208324262>

Bayar, Ö. ve Doğan, T. (2021). Okul psikolojik danışmanı adaylarının özel eğitim öz-yeterlik algıları ve yeterlilik düzeyleri: Bir karma yöntem çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(2), 369-394. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.695682>

Camadan, F., Şanlı, E. ve Şenocak, R. (2020). Subspecialty areas in psychological counseling and guidance: Opinions of psychological counselors. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 10(57), 159-200.

Çimşir, E. (2019). Türkiye'de mesleki rehabilitasyon hizmetleri ve ihmal edilmiş bir alan olarak rehabilitasyon danışmanlığı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 114-124. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.43815-443935>

Chan, F., Chronister, J., Allen, C. A., Catalano, D. E. ve Lee, E. J. (2004). Foundations of rehabilitation counseling. *Directions of Rehabilitation Counseling*, 15, 1-11.

Demir, F. E. ve Tunç, E. (2022). Psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz-yeterlik ve psikolojik danışman öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 57-76. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62184>

Denyer, D. ve Tranfield, D. (2009). Producing a systematic review. D. A. Buchanan ve A. Bryman (Eds.), *The Sage handbook of organizational research methods içinde* (s.671-689). Sage Publications.

Doğan, S. (2000). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberliğin durumu ve geleceği

ilişkin yönelimler. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), 3-8.

Duru, H. ve Gültekin, F. (2022). Psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin değerlendirmeleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 63, 49-77.

Duru, H., Sinan, F. N., Söner, O. ve Gültekin, F. (2020). Mesleki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Bir derleme (Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı). *Turkish Studies*, 15(6), 4169-4190. <http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46148>

Dutta, A., Chan, F., Kundu, M. M., Kaya, C., Brooks, J., Sánchez, J., & Tansey, T. N. (2017). Assessing vocational rehabilitation engagement of people with disabilities: A factor-analytic approach. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 60(3), 145–154. <https://doi.org/10.1177/0034355215626698>

Kaplan, D. M. ve Gladding, S.T. (2011). A vision for the future of counseling: The 20/20 principles for unifying and strengthening the profession. *Journal of Counseling & Development*, 89, 367-372. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2011.tb00101.x>

Kaya, C. (2022). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Türkiye uygulamalarının temelleri: Engellilere yönelik damgalanmanın açıklanması ve ölçülmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 517-531.

Kaya, C. ve Sarı, E. (2018). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına giriş: Türkiye uygulamalarının temelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 247-265.

Kaya, C., Sarı, E. ve Akdeniz, M. (2021). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Türkiye uygulamalarının temelleri II. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 270-291.

Kayıhan, H. ve Köse, B. (2018). Türkiye’de ve dünyada mesleki rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 30-41.

Korkut Owen, F., Acar, T., Haskan Avcı, Ö. ve Kızıldağ, S. (2013). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarının mezunlar tarafından değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 354-372.

Kumcağız, H., Demir, Y. ve Karadaş, C. (2017). Okul psikolojik danışmanlarında mesleki tükenmişliğin yordayıcısı olarak özel eğitime ilişkin öz-yeterlik algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 312-324. <https://doi.org/10.17679/inuefd.341495>

Leahy, M. J., & Szymanski, E. M. (1995). Rehabilitation counseling: Evolution and current status. *Journal of Counseling & Development*, 74(2), 163–166. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01843.x>

Leahy, M. J., Muenzen, P., Saunders, J. L. ve Strauser, D. (2009). Essential knowledge domains underlying effective rehabilitation counseling practice. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(2), 95–106. <https://doi.org/10.1177/0034355208323646>

Meagher, B. A., Miller, M. K., Chang, C. Y. ve Erford, B. T. (2023). A meta-study of publication characteristics of the rehabilitation counseling bulletin: 2000 to 2019. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, <https://doi.org/10.1177/00343552231155221>

Orman, B. (2019). *Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların uygulamalara ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.

T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistematik Gözden Geçirme

Müdürlüğü. (2023). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. Erişim adresi: aile.gov.tr/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistiklerle yaşlılar*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Engellilik ve yaşlılıkla ilgili göstergeler*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=engellilik>

United Nations. (2022). *Global issues: Population*. Erişim adresi: <https://www.un.org/en/global-issues/population>

Ültanır, E. (2005). Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) mesleği ve psikolojik danışman eğitimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 102-111.

Vural Batık M. ve Fırıncı Kodaz, A. (2018). Kurum deneyiminin psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz yeterlik algılarına etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 209-222. <https://doi.org/10.7822/omuefd.327621>

Yalçın, İ. (2006). 21. yüzyılda psikolojik danışman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 117-133. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000131

Yerin Güneri, O., Büyükgöze Kavas, A. ve Koydemir, S. (2007). Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik: Meslekleşme sürecindeki ilerlemeler. R. Özyürek, F. Korkut-Owen, D. W. Owen (Eds.), *Okul psikolojik danışmanlarının profesyonel gelişimi: Acemilikten olgunlaşmaya giden zorlu yol içinde* (s. 240-276). Nobel Akademi Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu. (2018). *Rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programı*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Rehberlik_ve_Psikolojik_Danismanlik_Lisans_Programi.pdf

Yüksel, K., Diken, İ. H., Aksoy, V. ve Karaaslan, Ö. (2012). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz-yeterlik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 137-148.